

connexions

Un recorregut per les crisis econòmiques neoliberals des d'una visió feminista

vista prèvia >

Cada període de recessió és diferent, però l'estudi de les crisis durant el neoliberalisme mostren com aquestes alteren els processos de creació de desigualtats. I aquí, les dones en són les principals damnificades amb tres pautes que es reproduïxen: la intensificació del treball femení; la recuperació més tardana de la taxa d'ocupació de les dones, juntament amb la precarització del seu treball; i els retrocessos institucionals en la lluita contra les desigualtats de gènere. Unes dinàmiques que constaten la necessitat d'introduir una mirada femenina sobre la ciència econòmica.

Lina Gálvez

Catedràtica d'Història
i Institucions Econòmiques
de la Universidad
Pablo de Olavide, Sevilla

lgalvez@upo.es

Paula Rodríguez-Modroño

Professora del Departament
d'Economia, Mètodes Quantitatius
i Història Econòmica de la Universidad
Pablo de Olavide, Sevilla

prodmod@upo.es

L'experiència històrica ens mostra que el creixement econòmic no va automàticament unit a avenços en igualtat i gènere. Alhora, les crisis comporten, habitualment, augments de la desigualtat i, en qualsevol cas, canvis importants en l'estratificació social.¹ Les crisis financeres i econòmiques no només tenen impactes completament desiguals en dones i homes, tant en els països en desenvolupament com en els desenvolupats, sinó que sorgeixen de processos econòmics en termes de gènere.² Els estudis sobre les crisis i les polítiques públiques adoptades per a mitigar-les o aturar-les solen ometre qualsevol anàlisi de gènere, excepte l'economia feminista, que és l'única que ha avançat en l'anàlisi de les crisis i de les recessions. L'estudi de les crisis econòmiques, des de l'economia feminista, no només ens permet analitzar els efectes diferenciats entre dones i homes, sinó també fer més complex i enriquidor l'anàlisi de les causes de les crisis i les seves conseqüències i del

1 BENERÍA, BERIK i FLORO, *Gender, Development and Globalization. Economics as if all people mattered*.

2 ELSON, «Gender and the global economic crisis in developing countries: a framework for analysis».

paradigma macroeconòmic ortodox predominant en la ciència econòmica. Aquests treballs demostren la pertinència d'una anàlisi de gènere en tant que la igualtat és responsable i a la vegada conseqüència del desenvolupament econòmic. A més, si no es tenen en compte els efectes desiguals entre dones i homes que les crisis econòmiques poden portar i les polítiques que es posen en marxa per a combatre-les, es pot sortir d'elles amb més desigualtats.

L'anàlisi de gènere de les crisis econòmiques prèvies, i també de l'actual, posa de manifest tres pautes històriques.³ La primera pauta és que de les crisis se surt amb una intensificació del treball de les dones, considerant tant el treball remunerat com el no remunerat que se sol incrementar durant les crisis i a la sortida d'aquestes. És el temps de les dones, sempre considerat el més flexible, sobre el que pivoten gran part de les estratègies familiars de supervivència i de les estratègies governamentals a través del desmantellament de tot allò que és

3 GÁLVEZ i RODRÍGUEZ-MODRÓÑO, «La desigualdad de género en las crisis económicas».

públic. Per tant, és el treball de les dones el que dona la folgança necessària als ajustos del model econòmic per sortir d'una situació de crisi. La segona pauta històrica és que després d'una crisi l'ocupació masculina es recupera sempre abans que la femenina. A més, les noves contractacions són encara més precàries. I la tercera pauta conclou que de les crisis se surt amb retrocessos en els avenços d'igualtat aconseguits en èpoques expansives, demostrant que amb polítiques econòmiques d'austeritat, les mesures d'igualtat passen a ser considerades prescindibles.⁴ Aquest article analitza aquests tres fets, centrant-nos especialment en la recent crisi financera del 2007.⁵

Intensificació del treball de les dones

La primera tendència en les crisis econòmiques és la intensificació del treball, remunerat i no remunerat, de

4 Veure, per exemple, RUBERY «Austerity, the Public Sector and the Threat to Gender Equality»; GÁLVEZ «Una lectura feminista del austericidio»; o GÁLVEZ i RODRÍGUEZ-MODRÓÑO «El empleo de las mujeres en la España democrática y el impacto de la Gran Recesión».

5 Aquest article és una actualització de treballs prèvius de les autores.

L'estudi de les crisis econòmiques, des d'una visió feminista, ens permet fer una anàlisi més complexa i enriquidora de les seves causes

les dones. Per una banda, durant la crisi actual s'ha experimentat un fort efecte de treball afegit de les dones a bona part d'Europa⁶ en incrementar la taxa d'activitat femenina mentre que la dels homes disminuïa.

Davant de la pèrdua de llocs de treball en activitats molt masculinitzades, com la construcció o alguns sectors industrials, moltes dones inactives, sobretot d'edats més avançades, s'han incorporat al mercat de treball per compensar la pèrdua d'ingressos familiars.

Per altra banda, davant les retallades en el sector públic en serveis socials i en la cura de les persones, i la caiguda de les rendes familiars que limita la possibilitat de contractar aquestes tasques al mercat, les llars es veuen obligades a incrementar el treball no remunerat. En absència de la plena corresponsabilitat entre homes i dones, recauen sobre aquestes últimes la majoria dels treballs vinculats als serveis que les retallades socials han fet desapa-

reïxer, deteriorant la seva qualitat o augmentant el preu i reduint la seva accessibilitat.

Òbviament també hi ha hagut diferències notables entre les dones en tenir diferents edats, pertànyer a diferents estrats socials o territoris. Tot això limita de manera considerable l'autonomia de les dones i suposa una disminució d'oportunitats, en disposar de menys flexibilitat, menys mobilitat i menys temps per a formar-se, reciclar-se, cercar un lloc de treball o involucrar-se en la lluita política o sindical que garanteixi les seves condicions laborals i l'exercici dels seus drets.

Les reformes que s'han imposat des de la UE promouen un estat que s'inhibeix en el terreny social i que busca la privatització total o parcial dels serveis, a través del copagament. La família torna a assumir molts dels treballs de cura de les persones que formen la llar i es produeix una individualització del risc, un fet que ens condueix a un augment de les desigualtats de gènere i de renda i, per tant, de les oportunitats de les persones per poder desenvolupar una vida digna.

Així mateix, aquesta situació ens pot conduir a una recrudescència dels estereotips de gènere que vinculen les dones dins de la família i la cura de les persones de manera prioritària, tornant a situar les dones en una posició subordinada tant al mercat de treball com a la societat.

Recuperació tardana del treball i la precarització

Quan els períodes de recessió finalitzen i comença la recuperació econòmica i la creació de llocs de treball, sol haver-hi una més ràpida recuperació de l'ocupació dels homes que no pas en les dones.

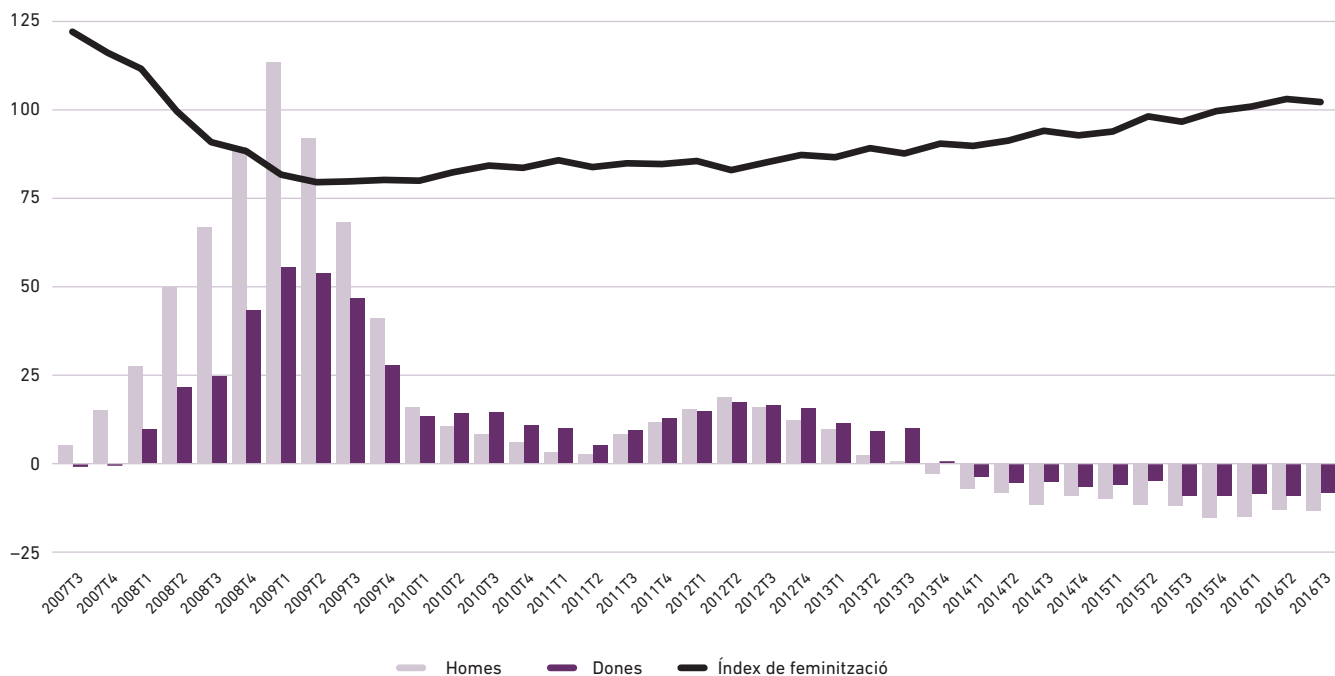
En efecte, per exemple a l'Estat espanyol, durant la primera fase de la crisi, l'escletxa de gènere en les taxes d'atur d'homes i dones va arribar a ser zero a causa de la destrucció més gran d'ocupacions en sectors i llocs de treball masculinitzats. La forta segregació existent al mercat laboral va afavorir el treball femení. Però, conforme la crisi financera i la bombolla immobiliària van afectar tota l'economia i, sobretot, d'ençà que es van imposar les polítiques d'austeritat, des del 2010, i

⁶ ADDABBO, RODRÍGUEZ-MODROÑO i GÁLVEZ, «Gender Differences in Labor Force Participation Rates in Spain and Italy under the Great Recession».

Si no es tenen en compte els efectes desiguals entre dones i homes que les crisis econòmiques poden portar, es pot sortir d'elles amb més desigualtats

Gràfic 5

Variació interanual i índex de feminització de la població aturada a l'Estat espanyol segons sexe, 2007-2016 (%)

Nota: L'índex de feminització representa el nombre de dones en relació als homes, indicant quantes dones hi ha per cada 100 homes.

Font: EPA (INE).

es van aplicar les reformes laborals que faciliten l'acomiadament, l'atur va augmentar ràpidament també per la població femenina. Des que el 2014 es va tornar a començar a crear ocupació, l'atur s'està reduint a un nivell superior per als homes

més que no pas per a les dones — veure gràfic 1.

Les majors pèrdues de treball femení a les fases més avançades de les crisis es deuen tant a la propagació de la crisi en tota l'economia produc-

tiva com a les polítiques públiques cegues que se solen adoptar en les recessions. Les possibilitats que les dones tenen d'aconseguir un treball es redueixen notablement tant pel costat de l'oferta com per la demanda. Primer, per la intensificació del

Després d'una crisi, l'ocupació masculina es recupera sempre abans que la femenina. A més, les noves contractacions són encara més precàries

treball de les dones; i segon perquè les polítiques públiques solen centrar-se a afavorir l'ocupació masculina, com per exemple a l'Estat espanyol amb el Pla E.⁷

El treball públic també ha patit un enorme descens d'ençà de l'aplicació de les polítiques d'austeritat, superant fins i tot el deteriorament de l'ocupació al sector privat, perjudicant més les dones. Aquest fet es produeix no només perquè en general són majoria al sector públic, sinó perquè la pèrdua de llocs de treball s'ha focalitzat en aquelles activitats públiques més feminitzades com l'educació o la salut.

A part de l'ocupació, les retallades en despesa social, salut i educació, estan minvant la quantitat i la qualitat dels llocs de treball d'aquests sectors feminitzats i dificulta la participació laboral de les dones en el present i en el futur. Aquesta situació no només afecta les seves possibilitats de guanyar un sou i ser econòmicament independents sinó

també les seves possibilitats de supervivència digna en el futur en els dos sentits.

Per una banda, la complementarietat que s'assumeix a molts llocs de treball femenins, fa que tinguin salaris inferiors i/o més irregulars. La precarietat i l'esclatxa salarial de gènere que s'observa en la vida activa augmenta amb les pensions i fins i tot s'ha distanciat amb l'esclat de la crisi. El treball a temps parcial s'ha vist incrementat amb la crisi tant per les dones com pels homes però el percentatge de dones espanyoles amb treballs a temps parcial sempre ha estat més elevat que el dels homes. D'aquesta manera, el 2015, un 25% de la població femenina ocupada a l'Estat espanyol tenia treballs a temps parcial en contraposició a només el 8% de la masculina. I el 60% de les dones amb jornades a temps parcial ho fa perquè no troba un treball a temps complet.

Aquest increment en el treball a temps parcial de les dones agreuja encara més la desigualtat entre les rendes i corre el risc de situar-les en una situació de pobresa tant en el present com durant la jubilació.

Les desigualtats de gènere al mercat de treball espanyol es veuen reforçades a través del sistema de pensions, continuant la situació d'exclusió de les dones. El percentatge de dones que es trobava en risc de pobresa després de transferències socials — amb llindar fix el 2008— es va elevar a l'Estat espanyol des del 21,2% el 2008 fins al 31,4% el 2014.

Les últimes reformes del sistema de pensions han accentuat l'esclatxa de gènere en aquest àmbit en ampliar el període de cotització necessari per aconseguir la totalitat de la pensió de jubilació, augmentar el nombre mínim d'anys cotitzats o endurir les regles del seu càlcul.

La precarització laboral de molts sectors feminitzats i les possibilitats menors de feina per a les dones vinculats al desmantellament de l'estat del benestar, a les privatitzacions i a les reformes laborals que desequilibren el poder contractual entre empresariat i treballadors, fa que es reforcin els estereotips de gènere i la vinculació, una vegada més, de les dones amb la llar.

El deteriorament de les oportunitats d'incorporació al mercat de treball

⁷ Pla del Govern de l'Estat espanyol per estimular l'economia i l'ocupació iniciat el 2009 i centrat sobretot en el foment de l'obra pública.

L'increment en el treball a temps parcial de les dones agreuja encara més la desigualtat entre les rendes i corre el risc de situar-les en una situació de pobresa tant en el present com durant la jubilació

per a les dones també es tradueix en l'autoocupació en tenir menys possibilitats que els homes de trobar finançament pels seus projectes. A més, la promoció de l'emprenedoria i de l'autoocupació que s'està portant a terme en l'actualitat, suposa un traspàs de responsabilitats cap al treballador al mateix temps que es desdibuixa el paper de l'empresariat i amb qui s'ha de negociar la millora de les condicions de treball i de vida.

En definitiva, aquestes pèrdues han vingut acompanyades de mesures que afavoreixen la separació total, parcial o temporal de les dones del mercat de treball com la promoció del temps parcial amb totes les conseqüències associades en termes de promoció i desenvolupament d'una carrera professional. A tot això cal afegir la consegüent pèrdua de l'autonomia financera i de la llibertat de decisió, la precarització generalitzada de les condicions de treball fruit de l'elevat atur, les reformes laborals flexibilitzadores, el deteriorament dels serveis socials i les rendes diferides.

Això, que ja era un problema, es veu a l'actualitat agreujat amb una reforma que abarateix l'acomiadament,

permet les hores extraordinàries en els contractes a temps parcial o fixa les condicions per realitzar amb facilitat expedients de regulació d'ocupació a l'administració pública que fins ara havia estat un nínxol privilegiat d'ocupació per a les dones.

Caldria afegir també la tendència cap a un model de flexibilitat no vinculat amb les necessitats de la cura familiar sinó amb les de les empreses i que sol avançar cap a una relació contractual o informal de disponibilitat total com són els *zero hour contracts*.⁸ Aquest fet invalida qualsevol acord, afectant especialment les dones que en les estadístiques dels usos del temps ens diuen que continuen sent les seves principals provisoros.

Igualment, les menors oportunitats laborals van necessàriament unides a una pèrdua d'autonomia financera de les dones que no només disminueix la seva llibertat sinó la inversió en les futures generacions i la sostenibilitat de les nostres societats i els sistemes de benestar en dos aspectes.

⁸ Tipus de contracte entre un empresari i un treballador, en el qual l'empresari no està obligat a facilitar cap mínim d'hores de treball. S'utilitza principalment al Regne Unit.

Per un costat, hi ha una clara correlació positiva entre les taxes d'activitat femenina i les taxes de fecunditat a Europa. Les societats amb les taxes d'activitat femenina més baixes també mostren taxes de naixement menors, el que suposa una amenaça molt seriosa per a la sostenibilitat social.

Per altra banda, tots els estudis mostren que les dones tenen unes pautes de consum menys egoistes i el consum familiar adquireix una major importància que en el cas dels homes. Així, privar les dones d'uns ingressos propis i suficients té incidència directa en el benestar de la infància, com també ho té la disminució del temps disponible que els pares poden dedicar als seus fills a causa de l'augment de les jornades laborals i la tendència cap a la disponibilitat total per a la feina que es perfila amb una sortida de tipus «austericista» de la crisi.

Retrocessos institucionals i socials en la lluita contra les desigualtats de gènere

El grau en què les crisis econòmiques i les seves respostes reforcen, destrueixen o qüestionen les normes

De les crisis se surt amb retrocessos en els avenços d'igualtat aconseguits en èpoques expansives, demostrant que amb polítiques d'austeritat, les mesures d'igualtat passen a ser prescindibles

de gènere existents és crucial i ha de ser analitzat a fons. Qualsevol anàlisi sobre una crisi econòmica ha de qüestionar si les respostes a les crisis tracten les desigualtats sistèmiques de gènere o únicament els símptomes generats per les mateixes crisis; i l'evidència històrica mostra que les crisis condueixen a retrocessos en els avenços d'igualtat conquerits durant els temps de bonança econòmica.

Des de l'inici de la crisi i, molt particularment des de l'aplicació de les polítiques d'austeritat el 2010, s'està aprofundint en un model econòmic i social basat en la desigualtat, i modificant les regles de joc, inclouen el retrocés en els avenços legislatius i institucionals en igualtat de gènere.

Així, hem presenciat l'incompliment sistemàtic de la Llei d'Igualtat,⁹ la supressió del Ministeri d'Igualtat, dos anys després de la seva creació —encara que suposava només el 0,03% dels pressupostos generals de l'Estat— l'intent de canviar la Llei

9 Llei d'Igualtat 3/2007. A tall d'exemple, l'ampliació del permís de paternitat a quatre setmanes no s'ha començat a aplicar fins a inicis del 2017, quan havia d'haver entrat en vigor el 2011.

de l'Avortament¹⁰ o la retallada del 50% del pressupost destinat a polítiques d'igualtat.

A tot això, podríem afegir retrocessos com l'anul·lació de l'ampliació del permís de paternitat no transferible, de les bonificacions a la contractació de dones, la congelació del salari mínim, la reforma de l'IRPF, l'ajornament en la millora de la pensió de viudetat, la privatització i reducció de serveis social o la destrucció del sistema d'atenció a la dependència.

A més, hem assistit a la destrucció del sistema d'atenció a la dependència, els efectes de l'entrada en vigor del capítol de serveis socials de la Llei de reforma de l'administració local,¹¹ la congelació de plantilles al sector públic, la baixada de salaris o el tancament d'empreses públiques que agreujaran encara més les desigualtats de gènere existents.

D'aquesta manera, no sorprèn que l'Estat espanyol hagi estat el país del món que més llocs hagi perdut en el darrer Índex Global de la Igualtat de

10 Llei de l'Avortament 2/2010.

11 Llei de reforma de l'administració local 27/2013.

Gènere elaborat pel Fòrum Econòmic Mundial, passant del lloc 12è el 2011, al 30è el 2013 i 29è el 2016.

La implantació d'aquestes mesures de política econòmica poc favorables per a la igualtat de gènere i el reequilibri en el repartiment dels beneficis econòmics entre capital i treball, favorable al primer, així com la insuficient oposició des de les esferes política, econòmica i social, només poden ser explicades per un retrocés en la conscienciació i en el nivell de compromís de la societat en la lluita per la igualtat, així com per una involució en les normes de gènere existents.

Tots aquests riscos van units a un tractament essencialista de les dones com a mares que les allunya de l'objectiu de ser tractades com un fi en si mateixes i no de manera instrumental. Aquest és el substrat en què es reforça la construcció social de la inferioritat de les dones i on troba terreny la violència masclista. Un fenomen que continua sense reduir-se, i la lluita contra el qual també ha patit importants retallades.¹²

12 GÁLVEZ i RODRÍGUEZ-MODROÑO, «Gendered impacts of the financial, social and political crisis and

L'Estat espanyol és el país del món que més llocs ha perdut en el darrer Índex Global de la Igualtat de Gènere passant del lloc 12è al 29è en els darrers cinc anys

Estem sortint de les crisis amb un nou ordre redistributiu i de gènere encara més desigual, caracteritzat per l'increment i precarització del treball, la privatització de la cura, la creixent precarietat de la vida, i la consegüent pèrdua d'autonomia i de participació de les dones en la *res pública*. ■

■ Bibliografia

ADDABBO, Tindara, RODRÍGUEZ-MODROÑO, Paula i GÁLVEZ, Lina. «Gender Differences in Labor Force Participation Rates in Spain and Italy under the Great Recession». A *Revista de Economía Mundial*, núm. 41, p. 21-42, 2015.

BENERIA, Lourdes, BERIK, Günseli i FLORO, María Sagrario. *Gender, Development and Globalization. Economics as if all people mattered*. Routledge: New York, 2016.

ELSON, Diane. «Gender and the global economic crisis in developing countries: a framework for analysis». A *Gender & Development*, núm. 18 (2), p. 201-212, 2010.

GÁLVEZ, Lina. «Una lectura feminista del austericidio». A *Revista de Economía Crítica*, núm. 15, p. 80-110.

GÁLVEZ, Lina i RODRÍGUEZ-MODROÑO, Paula. «La desigualdad de género en las crisis económicas». A *Investigaciones Feministas*, núm. 2, p. 113-132, 2012.

GÁLVEZ, Lina i RODRÍGUEZ-MODROÑO, Paula. «El empleo de las mujeres en la España democrática y el impacto de la Gran Recesión». A *Áreas Revista Internacional de Ciencias Sociales*, núm. 32, p. 105-123, 2013.

GÁLVEZ, Lina i RODRÍGUEZ-MODROÑO, Paula. «Gendered impacts of the financial, social and political crisis and austerity measures in Spain». A *The Impact of the crisis on Gender Equality and Women's Wellbeing in EU Mediterranean countries*. UNICRI, p. 191-252, Gènova, 2014.

RUBERY, Jill. «Austerity, the Public Sector and the Threat to Gender Equality». A *The Economic and Social Review*, núm. 46 (1), p. 1-27, 2015.